

## PROGRAM EDUKACYJNY „GRUNWALDZKI SZLAK”

### 1. Przeznaczenie Programu Edukacyjnego „Grunwaldzki Szlak”:

Program zadań dla drużyn grunwaldzkich obejmuje swym zakresem tematykę grunwaldzkiej historii Państwa Polskiego. Przeznaczony jest do realizacji w drużynach harcerskich, starszoharcerskich i wędrowniczych. Nie narzuca sztywnej realizacji treści, można z niego korzystać według potrzeb i możliwości w ciągu roku harcerskiego, a nawet w kilku latach. Niniejsze opracowanie ma być pomocą dla drużynowego, zastępowego i drużyny grunwaldzkiej w realizacji zadań obowiązkowych realizowanych w latach 2006 –2010, o tematyce grunwaldzkiej. Zawiera propozycje tematów zbiórek wraz z zadaniami zespołowymi. W gestii drużynowego lub innej osoby, prowadzącej zajęcia, należy wybór jak i sposób wykonania zadań.

### 2. Cele:

1. Poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu.
2. Pogłębienie i utrwalenie znajomości faktów z historii Polski z okresu średniowiecza i stosunków polsko – krzyżackich.
3. Rozwijanie postaw patriotycznych związanych z „Grunwaldem” jako jednym z najważniejszych symboli polskiego patriotyzmu.
4. Rozwijanie wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej.

### 3. Treści programowe:

- poznanie form życia codziennego, politycznego, społecznego w epoce średniowiecznej;
- poznanie życia ludzi na tle konkretnych wydarzeń;
- zapoznanie się z różnorodnością kulturową średniowiecza;
- dostrzeganie roli religii w omawianej epoce;
- poznanie regionalnego odniesienia do omawianej epoki;
- zapoznanie się ze zjawiskami przyczynowo – skutkowymi, czasowo – przestrzennymi omawianych wydarzeń epoki średniowiecza;
- dokonywanie samodzielnej oceny oraz rekonstrukcji faktu lub zjawiska historycznego na podstawie źródeł;
- formułowanie własnych opinii i umiejętność ich obrony w dyskusji;
- gromadzenie informacji przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii i różnorodnych źródeł informacji;
- sprawne posługiwanie się środkami dydaktycznymi (mapa, tekst źródłowy, podręcznik);
- kształtowanie tolerancji;
- stworzenie warunków umożliwiających odkrywanie własnej tożsamości;
- wzbudzenie poczucia wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego;
- rozszerzenie wiedzy na temat epoki średniowiecza;
- poznawanie korzeni współczesnej cywilizacji ludzkości;

#### 4. Sposoby realizacji i harmonogram programu:

Etapy realizacji programu	Terminy i formy realizacji
<p>ETAP 1</p> <p>Zagadnienia programowe realizowane na zajęciach przed zwiedzeniem Pola Bitwy Grunwaldzkiej zapoznające harcerzy z historią Warmii i Mazur oraz stosunków polsko-krzyżackich.</p>	<p>1) I , II kwartał roku harcerskiego, poprzedzający zwiedzenie Pola Bitwy</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- samodzielne zdobywanie wiedzy.</li> <li>- pogadanka, gawęda itp.: przedstawiająca i utrwalająca nowe wiadomości</li> </ul> <p>2) Dyskusja</p> <p>3) Warsztaty:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- informacyjny</li> <li>- problemowy</li> </ul> <p>4) Opis</p> <p>5) Opowiadanie</p> <p>6) Praca z książką oraz metody aktywizujące</p>
<p>ETAP 2</p> <p>Wycieczka na pola Grunwaldu, zwiedzanie pól i muzeum z drużynowym realizującym program. Harcerze posługują się materiałami przygotowanymi przez siebie na zajęciach bądź wydanymi przez Muzeum Pola Bitwy.</p>	<p>III kwartał roku harcerskiego</p> <p>wycieczka, zwiad tematyczny, gra</p>
<p>ETAP 3</p> <p>Podsumowanie programu</p>	<p>III, IV kwartał, po powrocie z wycieczki:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- klasyczna metoda problemowa</li> <li>- burza mózgów (gielda pomysłów)</li> <li>- gry dydaktyczne:</li> <li>- zabawy inscenizacyjne (inscenizacje)</li> <li>- prezentacja dorobku w środowisku działania</li> </ul>

#### 5. Zagadnienia programowe realizowane na zajęciach

(Forma zajęć może być dowolnie wybrana przez drużynowego lub harcerzy, zawsze jednak powinna tworzyć warunki do zapoznania uczestników z tematem.)

#### Etap wdrożenia programu

Tematyka zajęć	Treści	Forma, sposób realizacji
<p>1. Zaznajomienie harcerzy z programem, celami i spodziewanymi efektami zadania.</p> <p>2. Opracowanie planu działania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- prezentacja treści zawartych w programie</li> <li>-uwzględnienie ewentualnych propozycji oraz oczekiwań harcerzy</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zbiórka drużyny</li> <li>- rozmowa, prezentacja dyskusja</li> </ul>

## Etap zasadniczy programu

Tematyka zbiorki	Treści	Przykładowe formy, sposób realizacji
<b>Życie w grodzie średniowiecznym . Codzienne zajęcia ludzi żyjących w tej epoce.</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- życie codzienne ludzi w średniowieczu,</li> <li>- kobieta, mężczyzna, dziecko, rodzina</li> <li>- główne zajęcia, zawody.</li> <li>- Rola religii w życiu średniowiecznych ludzi</li> <li>- asceza, wartość życia – wartość śmierci</li> <li>- procesje, pielgrzymki, święta, zabawy</li> <li>- edukacja – wiedza zakazana i nakazana</li> </ul>	1': Poszukujemy śladów starodawnych (średniowiecznych) zawodów; rekonstrukcja grodu średniowiecznego (może być w formie komputerowej, plastycznej, modelu zbudowanego z najprostszych materiałów m.in. kartonu, papieru, małych drewnienek, farb)
<b>Rycerze. Kultura rycerska. Kodeks rycerski.</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- kodeks rycerski. Rycerz – obrońca wiary i Ojczyzny.</li> <li>- życie codzienne rycerzy w średniowieczu</li> <li>- kultura rycerska i jej cechy</li> <li>- turnieje rycerskie</li> </ul>	2': Nawiązanie współpracy z działającym w okolicy bractwem rycerskim – zaproszenie członka bractwa na zbiorkę; zorganizowanie turnieju; wykonanie tablicy dotyczącej życia i zasad przestrzeganych przez rycerzy średniowiecznych ( w nawiązaniu do zasad obowiązujących w harcerstwie m.in. braterstwa, uczciwości, pomagania bliźnim, tolerancji, wierności ideałom). Dyskusja na temat wartości średniowiecznych i współczesnych.
<b>Kultura średniowieczna ze szczególnym uwzględnieniem architektury – na przykładzie zamków krzyżackich.</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- wpływ religii na kulturę średniowiecza</li> <li>- architektura – styl romański i gotycki – cechy charakterystyczne i różnice między stylami</li> <li>- kultura rycerska</li> <li>- literatura, muzyka, rzeźba, filozofia średniowieczna</li> </ul>	3': Wycieczka do zabytków średniowiecznej architektury (obronnej, sakralnej). Zwiad w celu – poszukiwania śladów średniowiecza w naszej okolicy . Wykonanie mapki z zaznaczeniem zabytków i miejsce związanych z epoką średniowiecza; plastyka . Rysowanie zabytków architektury średniowiecza ( sakralny, obronny, użyteczności publicznej) – zajęcia w terenie;
<b>Wyprawy krzyżowe i powstanie zakonów rycerskich ze szczególnym uwzględnieniem Zakonu Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego (Krzyżaków).</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Podboje Arabów w VIII – XI w. w basenie Morza Śródziemnego</li> <li>- Ekspansja Turków Seldżuckich</li> <li>- wyprawy krzyżowe i zakony rycerskie w Ziemi Świętej ze szczególnym uwzględnieniem Zakonu Najświętszej Marii Panny</li> <li>- konsekwencje wypraw krzyżowych (wyprawy krzyżowe – mit a rzeczywistość)</li> </ul>	4' : wykonanie mapy i gazetki dotyczącej zakonów rycerskich, praca z atlasem historycznym (wskazanie uczestników wypraw krzyżowych); praca z tekstem źródłowym (m.in.mowa papieża Urbana II na soborze w Clermont w 1095, reguła zakonu krzyżackiego), prezentacja multimedialna na temat: „Ogólne zaznajomienie uczestników z udziałem zakonów Joannitów, Templariuszy i Krzyżaków w wyprawach krzyżowych”
<b>Warmia i Mazury w wieku średnim</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Plemiona Pruskie na obszarze dzisiejszej Warmii i Mazur i obwodu Kaliningradzkiego w okresie tworzenia się Państwa Polskiego np.</li> </ul>	5' : praca z atlasem historycznym (wskazanie plemion zamieszkujących ziemi dzisiejszej Warmii i Mazur w okresie średniowiecznym), i tekstem źródłowym dotyczącym organizacji

	<p>misja św. Wojciecha.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Ziemie Prusów przed sprowadzeniem Krzyżaków – uwzględnić sprawy społeczne, polityczne.</li> <li>- Podbój Prusów przez Zakon Krzyżacki, tworzenie Państwa Zakonnego</li> </ul>	<p>zakonu krzyżackiego w Europie. Wykorzystanie zdobytych wiadomości do prezentacji w dowolnej formie w środowisku działania.</p>
<p><b>Polska dzielnicowe i sprowadzenie Krzyżaków na ziemie pruskie.</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Testament Bolesława Krzywoustego i jego konsekwencje.</li> <li>- Ujemne konsekwencje rozbitcia dzielnicowego dla ziem polskich</li> <li>- Najważniejsze wydarzenia polityczne tego okresu</li> <li>- Sprowadzenie Zakonu Krzyżackiego przez Konrada Mazowieckiego i dalsze konsekwencje tego kroku.</li> </ul>	<p>6': praca z atlasem historycznym, wykonanie mapy ściennej: Gra negocjacyjna dotycząca pozytywnych i negatywnych aspektów rozbitcia dzielnicowego, praca z tekstem źródłowym dotyczącym nadań dla Krzyżaków i innych zakonów w okresie Polski dzielnicowej.</p>
<p><b>Stosunki Polski z Zakonem Krzyżackim w okresie panowania ostatnich Piastów: Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego.</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Polityka wewnętrzna Władysława Łokietka.</li> <li>- Stosunki Polski z Zakonem Krzyżackim .</li> <li>- Rozszerzenie państwa zakonnego (zajęcia przez Zakon Pomorza Gdańskiego), wojna z Zakonem w latach 1329 – 1332 (bitwa pod Płowcami).</li> <li>- Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego zmierzająca do odsunięcia zagrożenia ze strony Czech i Zakonu Krzyżackiego.</li> <li>- Polityka wewnętrzna Kazimierza Wielkiego.</li> <li>- Próby odzyskania przez Kazimierza Pomorza Gdańskiego (sądy papieskie), pokój wieczysty z Krzyżakami w Kaliszu i jego postanowienia.</li> </ul>	<p>7': praca z tekstem źródłowym, podręcznikiem, na których podstawie harcerz wyjaśnia główne cele polityki wewnętrznej i zagranicznej Kazimierza Wielkiego; zadaniem jest obrona tezy politycznej panowania Kazimierza Wielkiego „Został Polskę drewnianą zostawił murowaną”; praca z atlasem historycznym; dyskusja</p>
<p><b>Unie Polski z Litwą i ich wpływ na stosunki tych państw z Zakonem Krzyżackim.</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rządy Andegawenów w Polsce.</li> <li>- Przyczyny unii Polski i Litwy w Krewie (1385) i Horodle (1413) – ich postanowienia.</li> <li>- Konsekwencje unii polsko – litewskich dla stosunków obu państw z Zakonem Krzyżackim.</li> </ul>	<p>8': Drama na temat zawiązanie unii między dwoma państwami; gra negocjacyjna na temat unii polsko – litewskich (za czy przeciw);</p>
<p><b>Panowanie Władysława Jagiełły i Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim.</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Sojusz Polski z Litwą za panowania Władysława Jagiełły i jego wpływ na stosunki z Zakonem Krzyżackim.</li> <li>- Przyczyny wojny z Zakonem Krzyżackim.</li> <li>- Przebieg Wielkiej Wojny z Zakonem Krzyżackim (1409 – 1411).</li> <li>- I pokój toruński i jego postanowienia</li> <li>- Konsekwencje Wielkiej Wojny z Zakonem Krzyżackim.</li> </ul>	<p>9': praca z atlasem historycznym i tekstem źródłowym (przebieg działań militarnych w czasie Wielkiej Wojny);</p>

<b>Bitwa pod Grunwaldem.</b>	- przebieg bitwy pod Grunwaldem – jednej z największych bitew średniowiecznej Europy	10` praca z tekstem źródłowym – opisującym bitwę pod Grunwaldem; „Czy wykorzystane zostało zwycięstwo w bitwie pod Grunwaldem?” – dyskusja :projekcja filmu „Krzyżacy”, wycieczka na pole bitwy pod Grunwaldem, lekcja języka polskiego – rysujemy obraz batalistyczny – bitwa pod Grunwaldem (nasze wyobrażenie bitwy pod Grunwaldem); zabawa co by było gdyby: gdyby bitwę pod Grunwaldem wygrała strona Krzyżacka?; – nauka pieśni „Bogurodzica”;
<b>Wojna 13 – letnia z Zakonem Krzyżackim</b>	- Sytuacja wewnętrzna na terenie państwa Krzyżackiego w przededniu wojny 13 – letniej. - Działalność Związku Pruskiego i Jana Bażyńskiego. - Przyczyny wybuchu wojny 13 – letniej i przebieg wojny (najważniejsze wydarzenia). - Postawa szlachty polskiej w czasie wojny 13 – letniej. - II pokój toruński – jego postanowienia. Konsekwencje wojny 13 – letniej.	11` : posługiwanie się atlasem historycznym i materiałami źródłowymi, dyskusja na temat postawy szlachty polskiej w czasie wojny 13-letniej; praca z podręcznikiem
<b>Hołd Pruski – sekularyzacja Zakonu Krzyżackiego.</b>	- Ostatnia wojna Polski z Zakonem Krzyżackim. - Wpływ reformacji na politykę wewnętrzną Albrechta Hohenzollerna – ostatniego wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego. - Polityka Zygmunta Starego wobec Zakonu Krzyżackiego i hołd pruski - jego postanowienia i konsekwencje.	12` : Przygotowanie przedstawienia – dramy – dotyczącej ukazania hołdu pruskiego. Zainicjowanie konkursu plastycznego związanego z tematem lub inna dowolna forma prezentacji zakończenia tematu.
<b>Średniowiecze – epoka katedr i zamków.</b>	- Podsumowanie programu. - Sprawdzenie wiedzy uczestników na temat epoki, historii Warmii i Mazur, historii stosunków Polski z Zakonem Krzyżackim.	13` : zorganizowanie „Dnia Średniowiecznego”, konkursu – turnieju wiedzy historycznej, na temat średniowiecza ze szczególnym uwzględnieniem stosunków Polski z Zakonem Krzyżackim oraz historii Warmii i Mazur (można dla uczestników w trakcie realizacji programu rozpiścić konkurs na najciekawszy scenariusz takiego turnieju, który potem zostanie zrealizowany ); zorganizowanie wystawy z posiadanych materiałów zebranych i wykonanych podczas realizacji programu.

## 7. Zadania powinny być realizowane metodą projektu:

Metoda projektów polega na samodzielnej, aktywnej pracy harcerzy przy wykonywaniu zadania obejmującego określoną część materiału, przygotowanego i kontrolowanego przez drużynowego, a pod względem merytorycznym – przez nauczyciela historii.

Projekty mogą być realizowane zależnie od uznania wykonawców od początku programu lub wybranego etapu .

Propozycje zadań:

1. Wykonanie prezentacji multimedialnej na temat stosunków Polski z Zakonem Krzyżackim w XIII – XV wieku. Połączenie lekcji historii z zajęciami informatycznymi.

Przykładowe tematy:

- Tereny etniczne Prusów przed sprowadzeniem Krzyżaków.
  - Sytuacja polityczna, społeczna, kulturowa na ziemiach polskich i pruskich w chwili sprowadzenia Krzyżaków
  - Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim – przyczyny, przebieg, konsekwencje
  - Grunwald jako symbol chwały oręża polskiego i jego wpływ na świadomość Polaków w XIX i XX wieku.
2. Konkurs na przedstawienie teatralne lub film poświęcone epoce średniowiecza ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polsko – krzyżackich.
  3. Gra francuska na temat średniowiecza lub wydarzeń z historii Polski.
  4. Zorganizowanie dnia średniowiecznego;
  5. Wykonanie strojów stylizowanych na stroje średniowieczne, przegląd mody średniowiecznej.
  6. Konkurs wiedzy na temat średniowiecza – ze szczególnym uwzględnieniem stosunków Polski z Zakonem Krzyżackim ( może być połączony z turniejem rycerskim).
  7. Zorganizowanie koła historycznego lub klubu dyskusyjnego miłośników średniowiecza.
  8. Zorganizowanie wystawy z materiałów zebranych i stworzonych w trakcie realizacji programu dotyczącej epoki średniowiecza ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń związanych z historią Polski i Warmii i Mazur;
  9. W salach wykonanie wystroju, stylizowanego na epokę średniowiecza. W jednym miejscu na graffiti, płótna do malowania itp.
  10. Akcja promująca epokę średniowiecza – przygotowanie ulotek, plakatów, audycji radiowych, audycji w radiowęzle szkolnym. Promowanie własnego regionu Warmii i Mazur
  11. Zorganizowanie videoteki filmów o tematyce średniowiecza – (może to być klub filmowy).
  12. Zorganizowanie biblioteczki poświęconej publikacjom dotyczącym epoki średniowiecza ze szczególnym uwzględnieniem stosunków Polski z Zakonem Krzyżackim i bitwy pod Grunwaldem, w biblioteczce mogą znajdować się również teksty źródłowe, które można będzie wykorzystać do rekonstrukcji wydarzeń związanych z epoką, z historią regionu Warmii i Mazur.
  13. Stałe organizowanie „czasów pod wezwaniem” gdzie np. w danym miesiącu bądź tygodniu bohaterem, patronem jest inna osoba, kultura, religia, naród związany z epoką średniowiecza (mogą to być władcy Polsce w czasach których miały miejsce najważniejsze wydarzenia związane ze stosunkami Polski z Zakonem Krzyżackim)
  14. Zorganizowanie szkolnej sesji naukowej dotyczącej stosunków politycznych, kulturowych, gospodarczych na ziemiach Polskich w okresie rozbitcia dzielnicowego i chwili sprowadzenia Krzyżaków na ziemię Prusów.

Z realizacji projektu należy opracować kronikę z opisem przeprowadzonych zajęć oraz wyszczególnieniem uczestniczących w nich osób, stylizowanej na kronikach średniowiecznych, z zastosowaniem odpowiedniej formy literackiej.

## **8. Osiągnięcia harcerzy**

W wyniku realizacji programu harcerz potrafi:

- określić własną przynależność kulturową, etniczną i narodową,
  - gromadzić, prezentować, interpretować materiały, wiedzę na temat geografii, historii swojej okolicy jak i Warmii i Mazur
  - przedstawić dzieje Warmii i Mazur i potrafi powiązać je z historią Polski i Europy
  - dostrzec specyfikę przyrodniczą, społeczną, kulturową Warmii i Mazur w relacji z innymi regionami kraju
  - wykorzystywać i porządkować materiały źródłowe oraz interpretować dane statystyczne w celu rozpoznania Warmii i Mazur
  - ma poczucie przynależności wobec „Małej Ojczyzny”
  - wskazać znaczenie bitwy pod Grunwaldem dla historii Polski w okresie średniowiecza
- Zakłada się że uczestnicy programu nabędą umiejętności w zakresie:
- komunikacji: poprawne i zrozumiałe wyrażanie się w mowie i piśmie;
  - umiejętności społecznych: organizacji własnej pracy i nauki, poczucia potrzeby ciągłego

doskonalenia, właściwej hierarchii wartości i postaw społecznych;

- umiejętności poznawczych: wykształcenie umiejętności logicznego myślenia i wnioskowania, selekcji zdobytej wiedzy;

### **9. Propozycje oceny pracy harcerzy**

Program będzie realizowany przez drużynowych. Z uwagi na olbrzymią wartość wychowawczą realizowanych zagadnień proponuje się także ocenianie zaangażowania i aktywności harcerzy na zbiórkach oraz wykonanych prac praktycznych wg następujących kryteriów:

1. Terminowość wykonania
2. Współpraca w zastępie
3. Bogactwo zebranych materiałów i umiejętność wykorzystania
4. Sposób prezentacji
5. Samodzielność
6. Wkład pracy
7. Poprawność językowa

### **10. Ocena - ewaluacja:**

#### **Cel ewaluacji:**

- jak oceniają zrealizowane zajęcia harcerze i drużynowi.
- naniesienie ewentualnych poprawek w treści i formach realizacji projektu

**Przedmiot ewaluacji** – analiza programu zrealizowanych w ramach projektu działań oraz ich efektywność.

#### **Pytania kluczowe:**

- 1) Jak oceniają prowadzący zajęcia ich treści, formy i warunki pracy?
- 2) Jak oceniają uczestnicy zajęć treści, formy, warunki pracy?
- 3) Jakie zmiany nastąpiły w wiedzy i postawach po zrealizowaniu zajęć?

#### **Kryteria oceny:**

- zgodność treści, metod i form zajęć z oczekiwaniami i możliwościami uczestników
- atrakcyjność programu
- efektywność programu

#### **Metody oceny:**

- kwestionariusz ankiety
- analiza wypracowanych materiałów
- rozmowa, dyskusja zespołu realizującego program

#### **Dokumenty do zastosowania przy ocenie:**

1. Kronika z programu, z zajęć stylizowana na kronikę średniowieczną z odpowiednią formą literacką
2. Ankiety dla harcerzy
3. Sprawozdania z realizacji zadań metodą projektów
4. Zdjęcia, kronika filmowa
5. Karty samooceny
6. Wykonane przewodniki, gazetki, albumy, makiety, foldery,
7. Testy wiadomości i umiejętności,
8. Wywiady, rozmowy z uczniami i rodzicami,
9. Hospitacje zbiórek

10. Sprawozdanie końcowe – uwzględniamy co zostało faktycznie zrealizowane.

### **Źródła informacji:**

- zespół realizujący program
- zwrotna informacja uczestników zajęć

### **BIBLIOGRAFIA DO GRUNWALDZKIEGO PROJEKTU EDUKACYJNEGO**

Poniżej przedstawiamy państwu przykładową bibliografię dotyczącą materiału, który obejmuje program. Są to tylko nasze propozycje. Z racji tego, że publikacji na tematy poruszane w trakcie realizacji programu jest bardzo wiele wybór źródeł powinien być osobistą decyzją prowadzącego zajęcia.

Nie ujęliśmy w poniższym zestawieniu podręczników, z racji tego, że nauczyciele posługują się różnymi tego typu źródłami. Dodatkowo polecamy zajrzeć do publikacji wydanych przez Wspólnotę Drużyn Grunwaldzkich ZHP, gdzie można znaleźć różne formy przydatne do realizacji programu.

1. Sobańska – Bondaruk Melania, Leonard Stanisław Bogusław, Wiek V – XV w Źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii i studentów, Warszawa 1997
2. Długosz Jan, Bitwa grunwaldzka (Z Historii Polski), opr. Jan Dąbrowski, Kraków 1925 (może być inne wydanie)
3. Długosz Jan, Spotkanie się i bitwa straszna Polaków z Krzyżakami 15 lipca 1410 roku, wybór i przekład Jerzy Sikorki, Olsztyn 1988
4. Długosz Jan, Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, Warszawa 1982
5. Kronika konfliktu Władysława króla polskiego z Krzyżakami w roku pańskim 1410, przeł. Jolanta Danko i Andrzej Nadolski, Olsztyn 1984
6. Nowak Zenon H(ubert), Akt rozpoczynający „Wielką Wojnę”. List wypowiedzi wielkiego mistrza Ulryka von Jungingena z 6 sierpnia 1409 roku, Komun. Mazur. – Warm. R. 20, 1979 nr 1, s. 79 – 85
7. Aścik Kazimierz, Z zagadek bitwy grunwaldzkiej (Odwrót wojsk litewsko – ruskich pod Grunwaldem był manewrem operacyjnym), Mówią wieki, 1975 nr 7, s. 25 – 26
8. Biskup Marian, Grunwaldzka bitwa. Geneza – przebieg – znaczenie – tradycje, Warszawa 1990
9. Biskup Marian, Wojna trzynastoletnia, Kraków 1990
10. Biskup Marian, Labuda Gerard, Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach: gospodarka, społeczeństwo, państwo, ideologia, Gdańsk 1988
11. Hooper Nicholas, Matthew Bennett, Atlas sztuki wojennej w średniowieczu 768 – 1487, Warszawa 2005
12. Barber R., Rycerze i rycerskość, Warszawa 2000
13. Potkowski E., Rycerze w habitach, Warszawa 1974
14. Starnawska M., Między Jerozolima a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu, Warszawa 1999
15. Walsh M., Wojownicy Pana. Chrześcijańskie zakony rycerskie, Kraków 2005
16. Manteuffel T., Historia Powszechna. Średniowiecze, Warszawa 2002
17. Michałem A., Wyprawy krzyżowe. Armie ludów tureckich, Warszawa 2001
18. Składankowie M. i B., Wyprawy krzyżowe, Warszawa 1968
19. Pernauld R., Kobieta w czasach wypraw krzyżowych, Gdańsk 1996
20. Runciman S., Dzieje wypraw krzyżowych, Warszawa 1987
21. Biziuk P., Hattin 1187, Warszawa 2004
22. Samsonowicz H., Krzyżacy, Warszawa 1988
23. Boockmann H., Zakon Krzyżacki: dwanaście rozdziałów jego historii, Warszawa 1998